

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ: ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ

Науковці пов'язують історичне становлення глобальних проблем із поступовим розвитком суспільства. Особливістю глобальних проблем є їх взаємозалежність та взаємообумовленість. Проблема торгівлі людьми, зокрема, тісно пов'язана з такими глобальними проблемами, як забезпеченості ресурсами, бідності, охорони здоров'я, духовності, демократії, організованої злочинності, неконтрольованих міграційних процесів, ускладненням демографічної та освітньої кризи та низкою інших глобальних проблем людства. Проблема торгівлі людьми має безпосередні взаємозв'язки з усіма групами глобальних проблем, окрім групи екологічних проблем, але зв'язок з ними йде через інші проблеми.

Торгівля людьми суперечить гуманістичним і демократичним принципам сучасної цивілізації, серед яких чільне місце займає охорона основних прав і свобод особистості, прописаних у Декларації прав людини 1948 р., Європейській Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р., міжнародних пактах про громадянські і політичні права 1966 р. Отже, необхідно виробити всеосяжний механізм, концептуальні засади протидії торгівлі людьми шляхом залучення всіх релевантних суб'єктів (державних службовців, неурядових та міжнародних організацій), дослідженню яких і присвячено статтю.

Ключові слова: торгівля людьми, види та форми експлуатації людини, внутрішні та зовнішні чинники, трудова та сексуальна експлуатація.

Постановка проблеми. Термін «торгівля людьми» передбачає різні види та форми експлуатації людини, які наводяться як міжнародними нормативно-правовими документами, так і законодавством України.

Відповідно до Закону України «Про протидію торгівлі людьми» торгівля людьми – здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням

обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином.

Саме зосередження вітчизняної наукової думки на проблемі торгівлі людьми, здебільшого крізь призму кримінального права та кримінології, зумовили важливість комплексного дослідження цієї проблеми з урахуванням реалій України. Актуальність дослідження зумовлена також масштабами та стрімкістю проникнення цього явища на територію нашої держави, що спричинено, насамперед, геополітичним положенням України, територіальною близькістю до ЄС (західний кордон України став кордоном між Україною та ЄС), нестабільною ситуацією в Україні, що є наслідком анексії Криму, а також проведенням антитерористичної операції, зокрема на підконтрольних сепаратистам територіях (*Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлею білими рабниками*).

Проблема работоргівлі залишається невирішеною й дотепер. Її сучасним виявом є явище торгівлі людьми. Торгівля людьми має різні види, серед яких примусова праця, рабство, звичаї подібні до рабства, сексуальна експлуатація, використання в порнобізнесі, примусова вагітність, вилучення органів, проведення дослідів над людиною, використання в жебрацтві, втягнення в злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, продаж дитини.

Щороку 30 липня, починаючи з 2014 року, світова спільнота відзначає Всесвітній день протидії торгівлі людьми, який був проголошений Генеральною Асамблеєю ООН у 2013 році з метою підвищення інформованості громадськості про цю глобальну проблему.

Метою статті є обґрунтування особливостей торгівлі людьми в межах висвітлення основних понять та видів експлуатації.

Серед **методів наукового дослідження** використано методи збирання, опрацювання та аналізу даних, метод експертної оцінки, системного аналізу об'єкта та предмета дослідження, поєднання історичного й логічного методів у дослідженні проблеми й способів її розв'язання тощо.

Виклад основного матеріалу. За ініціативи Міністерства соціальної політики у співпраці з Представництвом Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні та Координатором проектів ОБСЄ по всій Україні відзначається Всесвітній день протидії торгівлі людьми, де проходять інформаційні заходи щодо вказаної проблеми. Існує багато причин торгівлі людьми, які є комплексними та взаємопов'язаними.

До внутрішніх чинників належать (Концепція Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року):

- 1) соціальна нерівність та низький рівень життя населення;
- 2) насильство в сім'ї та інші прояви гендерної нерівності;
- 3) девіантна поведінка членів сім'ї (вживання алкоголю, наркотичних речовин тощо);
- 4) викривлення моральних цінностей та відсутність духовних принципів певної частини населення;
- 5) привабливість кращого життя за кордоном та погана обізнаність громадян України щодо можливостей працевлаштування і перебування за кордоном та їх наслідки тощо.

До зовнішніх чинників торгівлі людьми належать такі (Кримінальний кодекс України):

- 1) спрощення можливостей для подорожування;
- 2) лояльність законодавства до заняття проституцією в багатьох країнах світу;
- 3) попит на низькооплачувану працю та комерційну сексуальну експлуатацію, особливо дітей;
- 4) попит на працю в галузях, де основна частина населення не бажає працювати через низку причин, зокрема небезпечні умови праці тощо.

Основними уразливими категоріями осіб, які відносяться до групи ризику потрапити до торгівців людьми є: незаміжні жінки, самотні матері, розлучені особи; молодь, діти вулиці, діти-сироти, вихідці з неблагополучних сімей; сільське населення; внутрішньо переміщені особи; іноземні громадяни – трудові мігранти; особи, які зазнали насильства, у тому числі сексуального; бідні, малозабезпечені особи; особи з проблемами психічного здоров'я.

Найбільш вразливими до торгівлі людьми категоріями населення є: жінки у віці 18-26 років, у першу чергу незаміжні (уразливі до сексуальної експлуатації); чоловіки у віці 25-60 років, у першу чергу одружені (вразливі до трудової експлуатації); діти у віці 13-18 років, у першу чергу дівчатка з неповних та реструктурованих сімей (коли один із батьків нерідний).

З історичних джерел відомо, що в 15-17 ст. основним джерелом надходження рабів на татарські невільничі ринки були українці. У 21 ст. у світі продовжує процвітати торгівля людьми. Такий експорт «живого товару» здійснюється до Турції, Італії, Іспанії, Німеччини, країн колишньої Югославії, Угорщини, Греції, Росії, Арабських Еміратів, Ізраїлю, США та інших країн (*Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлею білими рабнями*).

Чоловіків використовують у якості будівельників, шахтарів, жінок – як домогосподарок, кравчинь, посудомийниць. Окрім звичайної експлуатації жінки стикаються з експлуатацією у сфері сексуального бізнесу. Як свідчать сучасні соціологічні дослідження, торгівля людьми за рівнем прибутків поступається місцем лише торгівлі наркотиками та зброєю, до того ж ризик ділків набагато менший чи практично відсутній.

Реальність така, що громадяни нашої країни продовжують масово виїжджати за кордон, ризикуючи при цьому стати жертвами торгівців людьми. За цим стоять великі гроші. Для цього створюються агентства з працевлаштування та фірми-одноденки, поширюється в газетах рекламна інформація про працевлаштування за кордоном. Торговцям допомагають тисячі людей, які свідомо, чи не задумуючись, вербують за кордон. Вони приходять на дискотеки, стоять у людних місцях, біля закладів освіти, ходять по будинках в окремих селах. Вербувальниками можуть стати і люди, яким ти довіряєш – знайомі, сусіди. Тому потрібно цікавитися документами вербувальників, просити їх показати нотаріально завірене доручення, у якому вказано право цієї людини вербувати людей для роботи за кордоном.

Торгівля «живим товаром» як асоціальне, кримінальне явище має особливість пристосовуватися до нових умов життя, міняти свої форми і методи залежно від економічної і соціальної ситуації в кожній конкретній країні й у світі взагалі. з часом з'являються нові тенденції в торгівлі людьми. Змінюються методи та підходи злочинних угруповань, способи вербування, групи ризику (*Концепція Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року*).

Загалом зміни мають такі вияви: потерпілими від торгівлі людьми стають і чоловіки; усе менше жінок у віці за 35 років, а більше молодих – 15 – 19 років вивозяться для роботи в секс-індустрії, що свідчить про тенденції до омолодження бізнесу і дитячого рабства; з'являється інформація про факти торгівлі дітьми; торгівці висувають більше вимог до «якості товару»; усе більше з'являється потерпілих від торгівлі людьми, які використовувалися не в секс-бізнесі, а експлуатувалися в домашньому господарстві, на напівлегальних та нелегальних мануфактурах та фабриках (їх вік 30–50 років); відкриваються нові місця пошуку товару (торгівці переходять до вербування в сільську місцевість).

Об'єктом торгівлі людьми може бути будь-яка людина незалежно від віку й статі: чоловіки – з метою експлуатації, діти з метою використання в жебрацтві, будь яка людина – для вилучення і трансплантації органів.

Складова частина цієї злочинної діяльності – торгівля жінками з метою використання їх у сексуальному бізнесі.

Сексуальна сфера – тільки один із можливих варіантів експлуатації купленої жінки. Крім цього, існують примусовий шлюб, насильницьке використання в домашньому господарстві, у промисловому й сільськогосподарському секторах, народження дитини примусово або на замовлення та ін. Поширюється внутрішня торгівля – з метою втягнення до порнобізнесу та проституції дітей, у тому числі на замовлення іноземців; змінюються форми торгівлі людьми, шляхи вивезення, зростають масштаби проблеми (*Кримінальний кодекс України*).

Найбільш уразливими до торгівлі людьми є такі категорії осіб: незаміжні жінки; самотні матері; розлучені особи; молодь; діти вулиці; діти-сироти; вихідці з неблагополучних сімей; особи, які зазнали насильства (зокрема сексуального); матеріально незабезпечені особи; особи з проблемами психічного здоров'я; дискриміновані, стигматизовані особи.

Торгівля людьми означає здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу (*Концепція Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року*).

Відповідно до Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних націй проти транснаціональної злочинності, торгівля людьми включає: дії: вербування, перевезення, приховування або одержання людей, передачу й продаж (плата або отримання); способи: загроза силою, застосування сили, боргова кабала, шантаж, насильство, викрадення, шахрайство, обман, зловживання владою чи уразливістю положення, підкуп (*Кримінальний кодекс України*).

Метою експлуатації є всі форми сексуального насилля, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність.

До основних різновидів торгівлі людьми належать (*Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлею білими рабнями*).

Торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації. Від цього злочину найбільше страждають молоді жінки, неповнолітні дівчата, а часом і діти (саме вони становлять головну групу ризику). Злочинці отримують надприбутки саме від використання жінок та дівчат на глобальному ринку сексуальних послуг (*Концепція Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року*).

Торгівля людьми з метою трудової експлуатації. Торгівля людиною з метою експлуатації її праці залишається актуальною проблемою для громадян України. Протягом останніх років проблему зафіксовано як на теренах самої України без перетину кордон, так і в країнах призначення, серед яких Росія, Чехія, Польща, Італія, Португалія та інші.

По допомогу звернулися потерпілі, які ввозилися, перепродувалися та експлуатувалися в таких сферах, як будівництво, каменоломні, лісопосади, прокладання залізничних колій, сільське господарство, нелегальний вилов риби, підпільні майстерні з пошиття одягу та переробка харчової продукції.

Водночас в Україні фіксувалися випадки торгівлі людьми з метою експлуатації у вуличній торгівлі (м. Херсон), підпільних майстернях (м. Харків) з пошиття легкого літнього одягу (спортивні футболки, що швидко збувалися на місцевих базарах). У одному з цих випадків постраждалими виявилися жінки з селищ Киргизстану, які не володіли ані українською, ані російською мовою, а тому були особливо незахищені від шахрайських дій та маніпуляцій над ними. Більше того, вони прибули в Україну разом зі своїми дітьми, яких місяцями утримували з матерями в закритих підвалах, позбавивши можливості пересування та спілкування з іншими людьми (*Кримінальний кодекс України*).

Торгівля людьми з метою використання в жебракуванні. Від цієї проблеми найбільше страждають діти, інваліди та люди старшого віку. Широковідомою стала кримінальна справа за фактом експлуатації дітей-інвалідів з Румунії на вулицях м. Риму в Італії. У засобах масової інформації в Румунії злочинці розмістили інформацію про реабілітацію дітей-інвалідів у клініках Італії на пільгових умовах. Злочинці зібрали дітей на візках і транспортували їх до Риму. Діти-інваліди були змушені проживати в долині ріки в наметах, протягом дня їх виставляли в туристичних місцях Риму для жебракування. Самостійно діти не могли пересуватися, отже, опинитися в повній залежності від злочинців, які відмовляли їм навіть в елементарній медичній допомозі (*Лісабонська угода*).

Вивезення дітей для використання в жебракуванні мало місце і в Україні. Так, малолітні діти з Вінницької області, яких виховувала мати-

одиначка, були передані нею за певну грошову винагороду в руки родини для жебракування на території Російської Федерації.

На вулицях Києва були встановлені факти експлуатації чоловіка-інваліда на візку, громадянина Росії, викраденого з будинку інвалідів цієї країни для використання в жебракуванні. Іншу престарілу жінку злочинці вивезли з віддаленого села Молдови і примусили жебракувати протягом 16-ти років спочатку в Санкт-Петербурзі (РФ), а потім на ринках Києва.

Торгівля людьми з метою використання у виготовленні порнопродукції. Виготовлення на території України та направлення через канали Інтернету порнографічної продукції в країни, які мають на неї попит, приносить злочинними угрупованням неабиякий прибуток. Особливо це стосується дитячої порнографії, від чого страждають діти різного віку і різної статі. В Україні було викрито цілу низку так званих фотостудій, які використовували дітей для своїх злочинних намірів.

Торгівля людьми з метою вилучення органів. З розвитком медичних наук зростає попит на трансплантацію органів людини. Серед відомих випадків торгівлі людськими органами торгівля нирками найпоширеніша, оскільки на них існує високий попит (трансплантувати нирку простіше порівняно з іншими людськими органами). Серед основних стримуючих факторів збільшення кількості таких злочинів фахівці називають складні медичні процедури та потребу в лікарях високої кваліфікації.

В Україні нещодавно силами правоохоронних органів було заарештовано жінку, яка через канали мережі Інтернет намагалася продати нирку свого чотирирічного сина. Також силами правоохоронних органів України було затримано лікаря, який на території України нелегально підшукував донорів для трансплантації нирок (*Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлею білими рабіннями*).

Для України особливо актуальними є *трудова та сексуальна експлуатація*. Але останнім часом все більшого поширення набуває торгівля дітьми, торгівля людьми з метою використання в порнобізнесі та жебрацтві.

Стосовно трудової експлуатації, то постраждали зазвичай працюють на надзвичайно важких роботах із порушенням техніки безпеки праці: робота в сільському господарстві, на будівництві, у промисловості по 16-18 годин на добу, без вихідних, без засобів захисту, у поганих соціально-побутових умовах. Часто такі особи повністю ізольовані. Нерідко потерпілі проживають у підвалах нелегального підприємства, що постійно охороняється, в антисанітарних умовах, без належного харчування та без будь-яких контактів поза межами робочого місця.

Під час трудової експлуатації на початку роботи постраждалим, як правило, обіцяють заробітну плату після завершення певного обсягу чи певного терміну роботи. Крім того, у постраждалих відбирають паспорт, інші документи начебто для «проведення їхньої легалізації». Але й після завершення запропонованого обсягу чи терміну роботи заробітну плату не виплачують. Будь-який опір робітника жорстоко карається побоями, обмеженнями в пересуванні, голодом, залякуванням (*Лісабонська угода*).

З досвіду діяльності громадських та державних організацій з'ясувалося, що до характерних рис сексуальної експлуатації можна віднести такі: необхідність вступати з клієнтами в «небезпечний секс»; примушення постраждалих до прийому різних медичних препаратів, що викликають негативні наслідки (*Кримінальний кодекс України*).

В Україні також часто говорять про поняття *зовнішньої* (з перетином державного кордону) та *внутрішньої* (без перетину державного кордону) *торгівлі людьми*. Однак, такі поняття не закріплені законодавчо, і торгівлю людьми вважається злочин, скоєний як під час перетину державного кордону, так і без цього, що не є його визначальною характеристикою.

Законодавство у сфері протидії торгівлі людьми.

Для протидії торгівлі людьми та нелегальній міграції в Україні наша держава повністю приєдналася до міжнародних документів, спрямованих на боротьбу з торгівлю людьми і дискримінацією жінок. Серед них (*Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлю білими рабниками*):

1. *Конвенція ООН 1949 р. про боротьбу з торгівлю людьми та експлуатацією проституції третіми особами*, яка значно розширила коло дій, що вважаються злочинними у сферах торгівлі людьми та експлуатації;

2. *Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.*, шоста стаття якої вимагає від держав прийняття та виконання відповідних законів, що сприятимуть припиненню всіх видів торгівлі жінками.

3. *Декларація ООН про подолання насильства над жінками 1993 р.*, у якій продаж жінок, їх експлуатація та примус до проституції чітко названі видом насильства проти жінок, який держави зобов'язані викорінювати.

4. У 1997 р. в м. Гаага (Нідерланди) відбулася Європейська Міністерська конференція, що проходила під керівництвом Європейського союзу. Там була прийнята *Гаагська міністерська декларація європейських рекомендацій щодо ефективних заходів для запобігання та боротьби з торгівлю жінками з метою сексуальної експлуатації*.

Висновки. Таким чином, міжнародні правові документи, до яких приєдналася Україна, вимагають від нашої держави прийняття та виконання відповідних законів, які сприятимуть припиненню всіх видів торгівлі людьми. Оцінюючи зусилля України в боротьбі з торгівлею людьми, необхідно зазначити, що наша держава однією з перших у Європі ухвалила Закон про кримінальну відповідальність за здійснення зазначеного злочину.

На сьогодні кримінальну відповідальність за цей злочин передбачено статтею 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини» Кримінального кодексу України 2001 р. Згадану статтю було суттєво доопрацьовано й максимально наближено до положень Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності.

Статтею 146 Кримінального кодексу України передбачається кримінальна відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини у вигляді обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк.

Постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 111 затверджена *Державна соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2020 р.* Метою цієї програми є запобігання торгівлі людьми, підвищення ефективності виявлення осіб, які вчиняють такі злочини або сприяють їх вчиненню, а також захист прав осіб, постраждалих від торгівлі людьми, особливо дітей, та надання їм допомоги. Програма включає в себе як заходи, спрямовані на запобігання торгівлі людьми, так і заходи, що передбачають захист потерпілих та їх реінтеграцію. Це – надання необхідної медичної, психологічної та правової допомоги потерпілим від торгівлі людьми. Створення для цього мережі реінтеграційних та кризових центрів і притулків тощо.

ЛІТЕРАТУРА

- Концепція Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року.* Retrieved from: <http://www.kmu.gou.ua/control/uk/cardnpd?docid=248548935>. (*The concept of the State Social Program to Combat Trafficking in Human Beings for the period up to 2020.* Retrieved from: <http://www.kmu.gou.ua/control/uk/cardnpd?docid=248548935>).
- Кримінальний кодекс України.* Retrieved from: <http://www.crime.org.ua>. (*Criminal Code of Ukraine.* Retrieved from: <http://www.crime.org.ua>).
- Лісабонська угода.* Retrieved from: http://ec.europa.eu/delegations/ukraine/documents/eurobulletin/eurobullet_12_2009_uk.pdf (*The Lisbon Treaty.* Retrieved from: http://ec.europa.eu/delegations/ukraine/documents/eurobulletin/eurobullet_12_2009_uk.pdf).
- Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлею білими рабниками.* Retrieved from: <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/whiteslavetraffic1910.html>. (*International Convention for the Suppression of the Traffic in White Slaves.* Retrieved from: <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/whiteslavetraffic1910.html>).

РЕЗЮМЕ

Кулава Катерина. Торговля людьми: основные понятия и виды эксплуатации.

Ученые связывают историческое становление глобальных проблем с постепенным развитием общества. Особенностью глобальных проблем является их взаимозависимость и взаимообусловленность. Проблема торговли людьми, в частности, тесно связана с такими глобальными проблемами, как обеспеченность ресурсами, бедность, здравоохранение, духовность, демократия, организованная преступность, неконтролируемые миграционные процессы, усложнение демографического и образовательного кризиса и рядом других глобальных проблем человечества. Проблема торговли людьми имеет непосредственные отношения со всеми группами глобальных проблем, кроме группы экологических проблем, но связь с ними идет через другие проблемы.

Ключевые слова: *торговля людьми, виды и формы эксплуатации человека, внутренних и внешних факторов, трудовая и сексуальная эксплуатация.*

SUMMARY

Kulava Kateryna. Trafficking in human beings: basic concepts and types of exploitation.

Scholars link the historical development of global problems with the gradual development of society. The peculiarity of global problems is their interdependence. The problem of human trafficking, in particular, is closely linked to global issues such as resource security, poverty, health, spirituality, democracy, organized crime, uncontrolled migration, the complexity of the demographic and educational crisis and a number of other global human problems. The problem of human trafficking has a direct relationship with all groups of global problems, except the group of environmental problems, but the connection with them goes through other problems. Trafficking in human beings contradicts the humanistic and democratic principles of modern civilization, among which the protection of fundamental individual rights and freedoms enshrined in the Declaration of Human Rights of 1948, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950, and international covenants on civil and political 1966. Therefore, it is necessary to develop a comprehensive mechanism, conceptual framework for combating trafficking in human beings by involving all relevant actors (civil servants, non-governmental and international organizations), the study of which is devoted to the article.

Key words: *human trafficking, types and forms of human exploitation, internal and external factors, labor and sexual exploitation.*